

ЩОДО ПОШУКУ МІСЦЯ «МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В контексті існуючої взаємодії між «міжнародною» та «національною» сферами, а також їх «перетину», зроблено певну спробу встановити місце «міжнародних злочинів» у національному кримінальному законодавстві України. Визначено та охарактеризовано низку ключових проблем, що виникають під час відповідного процесу.

Ключові слова: міжнародні злочини, конвенційні злочини, злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, гармонізація кримінального законодавства, національне кримінальне законодавство.

In the context of the existing correlation between “international” and “national” spheres, as well as their “interconnection”, a certain attempt to identify the place of “international crimes” in the national criminal legislation of Ukraine has been made. A number of problems, that arise during the relevant process is defined and characterized.

Keywords: international crimes, conventional crimes, crimes against peace, security of mankind and international legal order, harmonization of criminal legislation, national criminal legislation.

В контексте существующего взаимодействия между «международной» и «национальной» сферами, а также их «пересечения», осуществлено определенную попытку установить место «международных преступлений» в национальном уголовном законодательстве Украины. Определено и охарактеризовано ряд ключевых проблем, которые возникают во время соответствующего процесса.

Ключевые слова: международные преступления, конвенционные преступления, преступления против мира, безопасности человечества и международного правопорядка, гармонизация уголовного законодательства, национальное уголовное законодательство.

Складні соціальні процеси, що нині відбуваються на міжнародному і міждержавному рівнях, з одного боку, та на національному рівні [35, с. 249, 255], з іншого, багато в чому, обумовлюють необхідність перегляду, вдосконалення й подальшого розвитку усталених позицій [25], пов'язаних із загальним сприйняттям т. зв. «міжнародних злочинів», а також встановленням їх ролі та місця у чинному національному кримінальному законодавстві. Відповідна потреба також вбачається й в останніх закликах [27] та спробах забезпечити т. зв. «гармонізацію кримінального законодавства з положеннями міжнародного права» [29; 28], що в цілому, без применшення, умовно перетворює означені питання на нагальні проблеми сьогодення.

Вельми примітно, що проблематика т. зв. «взаємовідносин міжнародного та національного», умовно кажучи, «кримінального», була (й досі є) предметом

як довготривалих запеклих дискусії, що беруть свій початок десятки років тому, так і нині діючих, активних обговорень, що ще є досить далекими від свого завершення, як серед зарубіжних [6; 2], так і вітчизняних [36; 22; 20] фахівців. Подібна ситуація зазвичай пояснюється як специфікою об'єкту та предмету дослідження, які перебувають в «міжнародно-національній» площині й тими складнощами, що виникають у зв'язку з таким положенням, так й тим, що вони знаходяться в умовах постійної «конфронтації» поглядів, фактично, «перебуваючи між двох вогнів», – «міжнародного» [3, с. 63] та «національного кримінального» [10, с. 152; 23, с. 694] підходів.

Слід зазначити, що переважна більшість наукових досліджень, присвячених тим чи іншим питанням т. зв. «міжнародних злочинів», так чи інакше, розпочинається з пошуків визначення їх поняття [33, с. 186-187] та правової природи [14, с. 18], і саме з цього моменту вже виникає низка розбіжностей, адже й досі, відсутня консолідована думка про те, що має розумітись під «міжнародними злочинами» [5, с. 413-415]. В пошуках чіткої дефініції, як на міжнародному рівні [13], так і в дослідженнях вітчизняних вчених [31], їх змістовну складову, як правило, намагаються виправдати т. зв. «міжнародною специфікою», розкриваючи її значення за допомогою звернення до історичних подій, традиційно пов'язаних, переважно із світовими війнами та іншими визначними для міжнародного співтовариства подіями, а також з функціонуванням міжнародних організацій в той період часу й діяльністю Нюрнберзького та Токійського міжнародних військових трибуналів, Трибуналів щодо колишньої Югославії і Руанди та Міжнародного кримінального суду (див. детальніше, наприклад: [12]). І якщо така позиція на рівні міжнародного кримінального права вбачається цілком обґрунтованою та раціональною, то в межах національного кримінального права виникає цілком слушне питання про те, на скільки доцільним та прийнятним вбачається такий підхід.

Подібний «міжнародний вплив» прослідковується і в питанні класифікації відповідних злочинів [32, с. 839-847]. Так, широко розповсюдженим є поділ злочинів на «міжнародні злочини» та «злочини міжнародного характеру», що дуже часто зустрічається не тільки в міжнародному [15, с. 212-325], а й в національному кримінальному праві [11], що є доволі дискусійним з огляду на те, що категорія «злочини міжнародного характеру» традиційно вважається категорією міжнародного (кримінального) права. У зв'язку з цим, виникає цілком справедливе питання про те, на скільки прийнятним та виверженим є її використання саме у національному кримінальному праві, особливо зважаючи на наявність низки термінів в національному інструментарії, що застосовуються

для позначення «подібних» злочинних діянь (наприклад, «конвенційні злочини»; «злочини, що порушують міжнародний правопорядок»; «міждержавні злочини»; «транснаціональні злочини»; «злочини транснаціонального характеру»; «міжнародні екстрадиційні злочини»; «транскордонні злочини»; «загальнокримінальні злочини, що ускладнені «іноземним елементом»; «злочини з міжнародними зв'язками» тощо) (див. детальніше, наприклад: [19, с. 354]).

«Міжнародна специфіка» вбачається і у визначенні змістовної складової «міжнародних злочинів», навіть у національному кримінальному праві [26, с. 320-323]. Не дивлячись на те, що на міжнародному рівні також існує певна дискусія з приводу термінів (так, поряд з міжнародними злочинами в дослідженнях часто зустрічаються такі категорії, як «справжні міжнародні злочини»; «основні злочини»; «найтяжчі злочини»; «глобальні злочини»; «найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства»; «злочини за міжнародним правом», «злочини проти міжнародного права» тощо) (див. детальніше, наприклад: [4; 9, с. 91-95] та ін.), їх визначення (а, відтак, і розуміння, і загальне сприйняття) у міжнародно-правових актах та рішеннях міжнародних судових установ, багато в чому, слугує обов'язковим «взірцем для наслідування», що також видається досить сумнівним. До того ж відповідний термінологічний плюралізм призводить до питання про те, які саме діяння мають входити до того чи іншого поняття. Так, і хоча в переважній більшості випадків відповідні злочини зводяться до злочину геноциду; злочинів проти людяності; воєнних злочинів та злочинів агресії [30], обговорюваним й досі актуальними залишаються питання щодо віднесення до них тероризму, піратства, етнічних чисток (див. детальніше, наприклад: [8, с. 77-89; 7, с. 417-452; 24, с. 334-336] та ін.).

Подібні складнощі також вбачаються і в т. зв. «конвенційних злочинах» [1, с. 349]. Мова йде про такі злочини, як, наприклад, домашнє насильство, катування, насильницьке зникнення, захоплення заручників, торгівля людьми, контрабанда, забруднення моря, т. зв. «терористичні та корупційні злочини», піратство, найманство тощо; злочини, щодо яких було прийнята низка міжнародно-правових актів; злочини, навколо яких сьогодні й досі точиться дискусія стосовно їх специфіки, щодо того, як саме і в якому вигляді вони отримали своє вираження у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [17].

Слід зазначити, що всі ці питання, на нашу думку, є справедливими і в контексті самих т. зв. «міжнародних злочинів». На рівні національного кримінального права відповідний термін, як правило, прийнято ототожнювати

з тими злочинами, що передбачені у розділі XX КК України («Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку») [37, с. 80-83], хоча, навіть з урахуванням значного впливу міжнародного кримінального права в частині формування конкретних складів злочинів, а також того, яким саме способом означені норми знаходять своє відображення в тексті закону України про кримінальну відповідальність, досить складно вести мову про рівнозначність цих понять.

Наступним, але не останнім, місцем, в якому також вбачається суттєвий т. зв. «міжнародний вплив», умовно, є «місце перетину міжнародного та національного» рівнів. Мова йде про вищезазначений спосіб, або як саме положення міжнародно-правових актів потрапляють у сферу національного кримінального права, як саме вони набувають свій конкретний прояв у тексті КК України. І не занурюючись детально у проблему взаємодії міжнародного та внутрішнього права, теорій монізму та дуалізму [21, с. 204], дискусії навколо ст. 9 Конституції України [16] і т. д., проблему співвідношення наявних термінів, що покликані позначати цей процес («імплементация», «гармонізація», «уніфікація», «трансформація», «адаптація» тощо), слід зазначити, що буквальний дослівний перенос (копіювання?!), положень (тексту?!), міжнародно-правових актів, навіть переслідуючи найблагіші наміри щодо максимально точної передачі їх змісту, не може вважатись прийнятним без врахування основних, сталих положень, що наразі існують в теорії та практиці кримінального права України, поряд з законодавчою технікою чинного кримінального законодавства [34, с. 89].

Примітно, що всі вищезазначені дискусійні питання також певною мірою виникають через ту саму «міжнародну специфіку» та мають безпосереднє відношення до сфери «міжнародного». Однак, і національний вимір не позбавлений певних протиріч: довготривала проблема щодо визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XX Особливої частини КК України; складнощі встановлення змістовної складової понять «мир», «безпека людства» та «міжнародний правопорядок»; заперечення «триоб'єктності» родового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; необхідності перейменування та реструктуризації відповідного розділу; віднесення тих чи інших складів злочинів до нього (див. детальніше: [18, с. 196-198]) тощо.

Таким чином, слід зазначити, що, на нашу думку, визначення чіткого місця «міжнародних злочинів» у національному кримінальному законодавстві вбачається можливим лише за умови узгодження позицій, поглядів та думок щодо тих ключових проблем, які були ідентифіковані, як на міжнародному, так

і на національному рівнях. Разом з цим, не слід забувати про те, що за будь-якими змінами чинного КК України, спробами «описувати» ті чи інші явища, використовуючи «міжнародні» поняття, теорії, концепції, підходи, які не є притаманними національному кримінальному законодавству, стоїть реальна практика застосування відповідних норм та принципово різні правові наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boister N. Treaty Crimes, International Criminal Court? *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*. 2009. Vol. 12, No. 3. pp. 341-365.
2. Cassese's International Criminal Law / rev. by A. Cassese, P. Gaeta, L. Baig, M. Fan, C. Gosnell, A. Whiting. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2013. 472 p.
3. Cherif Bassiouni M. International Crimes: Jus Cogens And Obligatio Erga Omnes. *Law and Contemporary Problems*. 1996. Vol. 59, No. 4. pp. 63-74.
4. Einarsen T. The Concept of Universal Crimes in International Law. Oslo : Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2012. 384 p.
5. Heller K. J. What Is an International Crime? (A Revisionist History). *Harvard International Law Journal*. 2017. Vol. 58, No. 2. pp. 353-420.
6. International Criminal Law. Volume I: Crimes / ed. by M. Cherif Bassiouni. Dobbs Ferry : Transnational Publishers, Inc., 1986. pp. xix, 581.
7. Saul B. The Legal Relationship between Terrorism and Transnational Crime. *International Criminal Law Review*. 2017. Vol. 17, No. 3. pp. 417-452.
8. Scharf M., Taylor M. A. Contemporary Approach to the Oldest International Crime. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2017. Vol. 33, Iss. 84. pp. 77-89.
9. Scheffer D. The Merits of Unifying Terms: "Atrocity Crimes" and "Atrocity Law". *Genocide Studies and Prevention*. 2007. Vol. 2, Iss. 1. pp. 91-96.
10. Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 151-156.
11. Бойчук Д. В. Нормативне закріплення положень про міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру в Кримінальному кодексі України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2018. 8.
12. Буроменський М. В. Міжнародне кримінальне право та кримінально-правова система України. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи : монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 465-496.
13. Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник / пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса : Фенікс ; Москва : ТрансЛит, 2011. 910 с.
14. Гринчак В. Правова природа міжнародних злочинів. *Вісник Львівського університету*. Серія : Міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. С. 17-22.
15. Иногамова-Хегай Л. В. Международное уголовное право. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 405 с.

16. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.04.2020).
17. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.04.2020).
18. Кузьмін Е. Е. До дискусії щодо визначення родового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 196-198.
19. Кузьмін Е. Е. Проблема єдності термінології в дослідженнях конвенційних злочинів: постановка питання. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 верес. 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, І. І. Братінов. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 354-356.
20. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2009. 331 с.
21. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законів : монографія. Харків : Право, 2013. 528 с.
22. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 447 с.
23. Мохончук С. М. Особливості правової регламентації системи злочинів проти миру та безпеки людства в Кримінальному кодексі України. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20-21 листоп. 2013 р.). Харків, 2013. С. 693-697.
24. Мурзановська А. Г. Етнічні чистки як міжнародний злочин – ідентифікація проблеми. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.) : у 2 т. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. Т. 1. С. 334-336.
25. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення: 25.04.2020).
26. Поповичук В. О. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 320-323.
27. Правовий висновок УГСПЛ щодо законопроекту із гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом та окупацією. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/pravovyj-vysnovok-uhspl-schodo-zakonoproektu-iz-harmonizatsiji-kryminalnoho-zakonodavstva-z-polozhennyamy-mizhnarodnoho-prava-u-spravah-pov-yazanyh-zi-zbrojnym-konfliktom-ta-okupatsijeyu/> (дата звернення: 25.04.2020).

28. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права № 9438 від 20.12.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266 (дата звернення: 25.04.2020).

29. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права № 0892 від 29.08.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66454 (дата звернення: 25.04.2020).

30. Римський статут міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 25.04.2020).

31. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. 236 с.

32. Скрильник О. О., Слатвицька А. В. Класифікація злочинів у міжнародному праві: теоретико-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 2. С. 839-847.

33. Столярський О. В. Окремі доктринальні підходи щодо дефініції міжнародних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2. С. 186-190.

34. Стрельцов Є. Л. Реформа кримінального законодавства України: осінні роздуми. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 100 с.

35. Стрельцов Є. Регулювання складних соціальних процесів у міжнародному та національному праві. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 249-255.

36. Теорія та практика міжнародного кримінального права : підручник / Н. А. Зелінська, С. С. Андрейченко, Н. В. Дрьоміна-Волок, Д. О. Коваль ; за ред. Н. А. Зелінської. Одеса : Фенікс, 2017. 582 с.

37. Шамара А. В. Система преступлений против мира и безопасности человечества в уголовном законодательстве Украины – их классификация в теории уголовного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 11. С. 80-83.